

СИДОРКІНА Р. Д.,

orcid.org/0009-0003-0624-257X

доцент кафедри права

*(Західнодонбаський інститут**Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад**«Міжрегіональна академія управління персоналом»)***ЖИТНИК М. О.,**

orcid.org/0009-0007-7839-1215

доцент кафедри права

*(Західнодонбаський інститут**Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад**«Міжрегіональна академія управління персоналом»)***СОКОЛОВ С. А.,**

orcid.org/0009-0009-8545-9606

старший викладач кафедри права

*(Західнодонбаський інститут**Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад**«Міжрегіональна академія управління персоналом»)*

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.8>

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей обмеження основних прав і свобод людини за законодавством України. Автор акцентує увагу на пріоритеті Європейської інтеграції для України. Доводиться, що зближення держави з Європейським Союзом відбувається для покращення рівня життя населення держави. Констатується, що становлення України як європейської держави залежить від дотримання прав і свобод людини, як фундаментальних цінностей, що гарантують гідність, розвиток та автономію особи. Наголошується, що питання обмеження прав людини в умовах воєнного стану є досить складним і потребує глибокого аналізу та дослідження. З'ясовано, що воєнний стан є основною правовою підставою для обмеження конституційних прав і свобод людини. Автор вважає, що держави при допомозі вітчизняних та правових засобів міжнародного характеру в умовах воєнного стану вдаються до обмеження прав і свобод людини. Обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану мають виключно тимчасовий характер. Акцентовано увагу на правомірності їх обмеження прав і свобод людини. Показано, що інститут обмеження прав охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального,

цивільного, трудового та інших галузей права. В умовах воєнного стану права не скасовуються, а обмежуються їх обсяг. Відмічено, що утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Автори статті зазначають, що обов'язковою умовою обмежень конституційних прав і свобод людини повинно відбуватися тільки на підставі та у випадках, визначених законом. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, уповноважені вибирати способи забезпечення відповідних прав та свобод людини. Доведено, що відсутність належного контролю за діяльністю державних та місцевих органів, може призвести до надмірного обмеження конституційних прав і свобод людини та пов'язаних із цим тяжких наслідків.

Ключові слова: права людини, державна влада, воєнний стан, правовий режим, імплементація.

Sydorkina R. D., Zhytnyk M. O., Sokolov S. A. Peculiarities of the restriction of human rights and freedoms in the conditions of the state of war in modern Ukraine

The article is devoted to the study of the features of the restriction of fundamental human rights and freedoms under the legislation of Ukraine. The author focuses on the priority of European integration for Ukraine. It is indicated that the rapprochement of the state with the European Union occurs to improve the standard of living of the state's population. It is stated that the formation of Ukraine as a European state depends on the observance of human rights and freedoms as fundamental values that guarantee the dignity, development and autonomy of the individual. It is emphasized that the issue of restricting human rights in martial law is quite complex and requires in-depth analysis and research. It is found that martial law is the main legal basis for restricting constitutional human rights and freedoms. The author believes that states, with the help of domestic and international legal means, resort to restricting human rights and freedoms in martial law. Restrictions on human rights and freedoms in martial law are exclusively temporary. The focus is on the legality of their restriction of human rights and freedoms. It is shown that the institution of restriction of rights covers the norms of constitutional, administrative, criminal, civil, labor and other branches of law. In conditions of martial law, rights are not abolished, but their scope is limited. It is noted that the establishment and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. The author of the article notes that a mandatory condition for restrictions on constitutional rights and human freedoms should occur only on the basis of and in cases specified by law. State authorities, local self-government bodies are authorized to choose ways to ensure the relevant rights and human freedoms. It is proven that the lack of proper control over the activities of state and local authorities can lead to excessive restrictions on constitutional rights and human freedoms and the serious consequences associated with this.

Key words: human rights, state power, martial law, legal regime, implementation.

Вступ. Європейська інтеграція для України є пріоритетом. Процес зближення держави з Європейським Союзом відбувається для покращення рівня життя населення держави. Безумовно, становлення України як європейської держави залежить від розвитку різних сфер: якісної освіти, успішного економічного розвитку, дотримання прав і свобод людини, як фундаментальних цінностей, що гарантують гідність, розвиток та автономію особи. Вторгнення в Україну військ російської федерації змушує органи державної влади вживати відповідних заходів для оборони держави та захисту населення, а це як правило пов'язано з обмеженням прав і свобод громадян. Варто зазначити, що проблематика щодо обмеження прав людини в умовах воєнного стану є досить складною і потребує детального аналізу та дослідження.

Виникає питання, як все – таки забезпечити безпеку українського населення, не порушуючи основні права та свободи людини та громадянина.

Постановка завдання. Метою статті є пізнання сутності обмежень прав і свобод людини, дослідження практики застосування законодавства, наукових праць теоретичного характеру та їх особливості в умовах воєнного стану сучасної України.

Результати дослідження. Питанням забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану присвячена певна увага вчених. Проблема правомірного обмеження прав та свобод людини є актуальною темою і потребує подальшого вивчення.

Значний внесок в дослідження питання пов'язаного з обмеженнями в правах і свободах здійснили відомі вчені: В. Лазарєв, Т. Малиновська [7], В. Назаров [8], О. Скрипнюк [9], І. Проць [11], Ю. Фігель [13] та інші.

Виклад основного матеріалу. Важливою загрозою та викликом для держави стала воєнна агресія росії проти України. В цих умовах життя, виникає необхідність підняти роль особи в українському суспільстві, запровадити реально – можливі правові механізми, які б створили гарантії для реалізації прав і свобод людини, законодавчо закріпити обмеження прав людини під час запровадження воєнного стану.

Попри певні обмеження в житті населення, що притаманні воєнному часу запроваджені відповідно до чинного законодавства, українське суспільство підтримує цінності демократичного суспільного устрою. Про це свідчать результати опитування, проведеного Центром Разумкова у червні 2024 року, для (61%) респондентів демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, а 51% вважають, що народовладдя для України «важливіше за суворий порядок в країні». Цікавим є факт, що підтримка демократичних цінностей у 2024 році є вищою, ніж у довоєнний 2021 рік [1].

Не дивлячись на важкі наслідки воєнного часу, зберігається все – таки позитивне сприйняття демократичних цінностей. Протиція воєнній російській агресії, сприяла політичній консолідації суспільства. Період воєнного часу супроводжується посиленням контролю влади і обмеженням демократичних свобод. У цьому контексті наша держава не є винятком. Для України важливо уникнути скочування до авторитаризму, адже російсько-українська війна триває саме за демократичні цінності та збереження української громадянської ідентичності. Проблема прав і свобод людини, її своєчасне вирішення розвиває суспільство демократичним шляхом та блокує використання авторитарного впливу.

Варто зазначити, що основні критерії правомірних обмежень державою індивідуальних прав і свобод були вперше сформульовані в статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, де вказано, що «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [2].

У статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнана найвищою соціальною цінністю. А права і свободи людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Крім того, Основний закон держави в статті 64 передбачає, «...в умовах воєнного або надзвичайного стану», допускається обмеження прав і свобод людини й громадянина, однак із суттєвими застереженнями, це стосується частини прав і свобод, які не підлягають обмеженню. У ст. 23 Конституції закріплено положення, яке належить до принципів правового статусу особи, «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших». Тобто, на конституційному рівні визначено підстави й цілі обмежень прав і свобод громадян, а також межі здійснення таких прав і свобод. Однак, виникає потреба в конкретизації особливостей цих обмежень й осмислення їх з наукової точки зору.

Аналізуючи ч. 2 ст. 64 Конституції України доводиться констатувати про існуючий перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню навіть при введенні воєнного або надзвичайного стану [3]. Цікаво, що він відрізняється від того, який міститься в п. п. 1 і 2 ст. 4

Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [4]. Сам перелік є дещо ширшим. А це свідчить про те, що національне законодавство і нормативні акти міжнародного характеру вказують на суттєві гарантії охорони прав і свобод людини і громадянина, а саме: їх вичерпність, заборона як розширеного тлумачення та й обмеження певного переліку прав, вказаних у ч.2 ст. 64 Основного закону держави.

Воєнний стан в Україні запроваджено 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 строком на 30 діб, де передбачалось здійснення військовим командуванням та органами місцевого самоврядування заходів передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану», для забезпечення оборони країни та інтересів держави, захист безпеки населення [5]. Передбачені законом заходи здійснюються в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Важливим є факт, що закон визначає поняття воєнного стану, однак «обмеження прав і основоположних свобод людини в умовах воєнного стану», як поняття відсутнє. Це як правило призводить до прийняття рішень органами державної та місцевої влади на свій розсуд в питаннях обмеження прав і свобод людини, порушуючи вимоги Конституції України, так як у влади не було повноважень, які б регулювали в правовому полі повноваження цих органів у режимі воєнного стану. Варто додати, що таке обмеження в більшості випадків здійснюється підзаконними нормативними актами Кабінету Міністрів України. Саме вони реалізують вимоги ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо перетину державного кордону, комендантської години та інше [6].

Основний закон держави розуміє інститут обмеження прав і свобод людини як звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод. Однак, не зважаючи на закріплені положення в Основному законі держави, слід вказати, що вони не є повністю абсолютні.

У конституціях, як правило, зосереджено загально визнані та найбільш важливі громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні, культурні та інші права і свободи. У такий спосіб на думку Лазарева В. В., та Малиновської Т. М. визначається правовий статус людини і громадянина та регламентується діяльність усіх суб'єктів права. В українському законодавстві на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах [7, с. 71].

Варто додати, що такий підхід закріплюється й у Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2015 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). Тобто, законодавцем вже передбачено такий інститут, як обмеження прав і свобод людини та громадянина, надаючи йому легального визначення й офіційного тлумачення органом конституційної юрисдикції. А це створює умови про неможливість зловживання цим інститутом з корисливих мотивів і невикористання дискреційних повноважень на власну користь органами держави.

На думку вченого Назарова В.В, права людини, незважаючи на їхню безперечну найвищу цінність у правовій демократичній державі, не можуть бути зведені в абсолют і бути завжди і в усіх випадках недоторканими [8]. Тому, щоб існував баланс між правами людей та інтересами суспільства, держави змушені йти на обмеження прав людей. Вірно зазначає науковець Скрипник О., конституційно-правове регулювання обмеження прав людини має чіткі параметри правового характеру, які не можуть розширюватися в довільному порядку [9]. Законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод людини на законних підставах.

Варто констатувати, що обмеження прав і свобод людини складається з взаємопов'язаних між собою норм багатьох галузей права, серед яких: цивільного, адміністративного, конституційного, екологічного та інших. Саме вони встановлюють процесуальний порядок, умови, правові механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Важливо вказати, вище зазначені норми цих галузей права доповнюються судовою практикою Європейського Союзу [10, с. 319].

Автор багатьох праць І. М. Проць зазначає, що можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачено фактично у всіх міжнародно-правових актах, які регламентують права людини й основоположні свободи. Такі запровадження обмежень основних прав і свобод може бути пов'язане в законі з особливостями правового режиму території, правового статусу особи або юридичного процесу. Вчений виділяє дві категорії правомірного обмеження прав і свобод людини: 1) обмеження прав і свобод у межах кримінального процесу, оскільки воно викликано необхідністю успішного правозахисного призначення кримінального судочинства; 2) обмеження основних прав і свобод зумовлені спеціальним правовим статусом особи. Обмеження основних прав і свобод особи має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи [11, с. 383].

Науковець Костюк Н. П., досліджуючи проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану в Україні, вважає, що воєнний стан не є підставою для порушення прав людини [12]. Законодавчий орган держави повинен швидко реагувати на потреби суспільства в умовах воєнного стану, приймати відповідні закони, змінювати і доповнювати їх відповідно до стандартів Європейського Союзу. З її точки зору, закони які приймаються парламентом держави під час дії правового режиму воєнного стану на території України, мають враховувати потреби українського суспільства в якісному законодавстві, яке швидко надасть можливість реалізувати ті права, які закріплено в Конституції України та міжнародних документах, що ратифіковані Верховною Радою України. Погоджуємось з думкою вченої Костюк Н. П., про необхідність тісної взаємодії України та Європейського Союзу по захисту прав людини і громадянина. Така позиція є незаперечною не тільки з огляду на перспективи інтеграції, а й, насамперед, з огляду на необхідність збереження безпеки у самій Європі, тому що безпека її сьогодні залежить від України.

Особливої уваги темі дослідження приділяє науковець Фігель Ю. О. На його думку, обмеження прав і свобод у період воєнного стану, як правило: не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Він вважає, що за умови введення воєнного стану основні невід'ємні права людини (на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін.) повинні неодмінно виконуватися [13]. Можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану виправдане тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Крім того, прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками. Звідси випливає, що всі права і свободи, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, не є абсолютними, а правове положення громадян у період дії цього режиму має свої характерні риси й специфічні особливості [13, с. 229].

Тож, враховуючи вступ України до Європейського Союзу, імплементація європейських правових стандартів, сьогодні набуває важливого значення та потребує додаткового дослідження з точки зору науки, щодо співвідношення підходів до нормативно-правового регулювання обмеження реалізації прав людини під час дії воєнного стану в Основному законі України та Європейських нормативних актів, враховуючи практику ЄСПЛ. Варто додати, що судова практика Європейського Суду з прав людини щодо обмеження реалізації прав і свобод поступово розширюється, а це вимагає продовження наукових досліджень із зазначеної проблеми.

Висновки. Таким чином, в умовах воєнного стану, нормальне функціонування держави і суспільства загалом ускладнюється, вітчизняне законодавство України передбачає правові механізми обмеження здійснення певних прав і свобод людини, тобто звуження їх

обсягу, враховуючи чинники, що ускладнюють або унеможливають їх реалізацію. Однак, такі обмеження повинні бути обґрунтованими, використовуватися за принципами право-вої держави для того, щоб був баланс інтересів особистості, громадянського суспільства й держави в цілому. Фундаментом демократичного суспільства повинно бути верховенство права та повага до прав і свобод людини. Парламент та уряд України повинні підходити до розробки законів в умовах воєнного стану з великою відповідальністю. Зміни до зако-нів повинні обов'язково враховувати цінності, визначені в Конституції України і держава матиме змогу зберегти баланс між безпекою, свободою та гідністю.

Список використаних джерел:

1. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.) 24 липня 2024. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainytendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 16.10.2025)
2. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 16.09.2025)
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відо-мості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 07.10.2025).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звер-нення: 15.10.2025)
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 07.10.2025)
7. Лазарев В. В., Малиновська Т. М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєн-ного стану* : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2022. С. 71–73.
8. Назаров В.В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на вдосконалення стандартів обмеження конституційних прав людини. *Європейські перспективи* № 1. 2011. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2011_1_1/Nazarow.Pdf (дата звернення: 07.09.2025)
9. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право* № 3. 2011 URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubpr/2011_3/Skrupniuk.Pdf (дата звернення: 18.09.2025)
10. Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця : Твори. 2021. 408 с.
11. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.
12. Костюк Н.П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відпо-відність їх законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Том 1. С. 205–210
13. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 2. С. 222–223.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

